

PRELIMINARII LA O TIPOLOGIE A UNELTELOR DE FIER DIN COLECȚIA SECȚIEI DE ETNOGRAFIE A MUZEULUI ȚĂRII CRIȘURILOR (I). FIȘA DE OBIECT

de
Aurel Chiriac

1. Cercetarea creației tehnice din perspectivă **sincronică și diacronică** a condus întotdeauna la concluzii obiective, revelatoare asupra nivelului de dezvoltare al civilizațiilor circumscrise unui areal geografic sau altul; asupra evoluției societății omenеști în general.

S-a dovedit deci a fi firesc să existe și în România o preocupare deosebită pentru studierea mărturiilor circumscrise acestui domeniu de permanent interes, spre descifrarea impactului avut de perfecționările tehnologice asupra societății de aici. Logic, prioritatea a fost la un moment dat studierea uneltelor, a acelor mijloace tehnice de bază care, cunoscându-le în complexitatea lor, ne pot singure oferi o imagine obiectivă a ceea ce înseamnă nivelul de trai, confortul de viață cotidian al tuturor comunităților omenеști de pretutindeni și pe spirala timpului. Prioritatea acordată însă acestora din urmă a condus treptat la încercări de clasificare. Este ade-vărat, dacă arheologii și istoricii de disting prin propuneri notabile la acest capitol, în schimb pentru etnografi acest deziderat rămâne încă actual. Propuneri există, acestea venind de la specialiști care au fost fie interesați de problematica de ansamblu a fenomenului, fie s-au oprit la aspecte particulare.

În primul caz, am apela doar la un singur exemplu, respectiv al geografului Simion Mehedinți¹, promotor constant al antropogeografiei, care preciza: "... acela care vrea să-și dea seama, științific, despre evenimentele civilizației unui popor și să cerce a-l caracteriza ca o variantă a omenirii trebuie să culegă, cu cea mai mare îngrijire, toate uneltele muncii sale și anume, în exemplare autentice, care să poarte semnul muncii"². Se cuvine a recunoaște că dacă pentru "culegerea" din teren a uneltelor s-a făcut un efort apreciabil până astăzi, din punctul de vedere

1. S. Mehedinți, **Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca și uneltele sale**, în "Civilizație și cultură", Editura Junimea, Iași, 1986

2. *Ibidem*, p. 66

al elaborării unei tipologii general valabile și aplicabilă la gama întreagă de unelte, indiferent de materia primă și utilitate, realizările etnografilor au fost mai puține³. Și atunci când afirmăm cele de mai sus ne gândim nu atât la acei parametri de bază care să sancționeze doar informațiile elementare despre un obiect, cât mai ales la depășirea descriptivismului succint în favoarea unei grile ce va trebui să cuprindă obligatoriu și referiri la modul în care s-a acționat cu fiecare uneltă asupra materialului supus prelucrării, generând o anume mișcare; asupra eficienței tehnice, ținând cont că avem de-a face cu mijloace de muncă ce se bazează pe valorificarea forței umane. Se va reuși astfel reconstituirea unei imagini reale, care nu exclude și referiri la funcția socială a acestora. În fond, raportul care s-a stabilizat de-a lungul veacurilor între om și uneltă este fundamental, relația funcționând ca un mecanism cu repercusiuni imediate asupra activităților cotidiene sau specializate practicate de cei dintâi, contribuind decisiv la asigurarea unor condiții de trai suficiente sieși. Indiscutabil, rolul hotărâtor în funcționarea acestui binom l-a avut omul, știindu-se că "unealta nu există cu adevărat decât în gestul care o face tehnic eficientă"⁴. S-a demonstrat de altfel că în cazul multora dintre unelte nu s-au produs transformări spectaculoase într-o durată lungă la nivelul formei și a calității materialului din care erau confecționate și, implicit, nici în modalitatea de mănuire a acestora, repetitivitatea gesturilor fiind și o condiție sine qua non a eficienței economice. "De la pitecantrop la tâmplarul secolului al XIX-lea - bunăoară (n.n.) -, aspectul secvențelor ocupaționale nu s-a schimbat: muncitorul odată pus în prezența materialului, face față calităților și defectelor specifice pe care acestea le prezintă; preconizează pornind de la cunoștințele sale tradiționale succesiunea posibilă a gesturilor, dirijează procesul de fabricare, corectează și ajunge la produsul al cărui autor este, cheltuind echilibrat mișcărilor musculare și ideile"⁵.

Tocmai din aceste multiple motive sunt necesare tipologiile, știut fiind că ele sunt în măsură să ofere date concrete și nealterate prin care se individualizează fiecare uneltă în parte și în egală măsură informații prin care se poate stabili cu obiectivitate locul acestora într-un circuit universal al valorilor de acest gen.

2. Încercând ca prin demersul nostru să reușim în final o tipologie a uneltelor de fier, vom lua ca repere produsele provenite din atelierele satelor specializate în prelucrarea fierului din sudul Bihorului, respectiv zona etnografică a Beiușului (Vârzarii de Jos, Vârzarii de Sus, Cărpinet cu precădere). De ce ne-am oprit doar asupra lor? Deoarece seria de unelte datorate faurilor din așezările menționate sunt destinate lumii satelor dintr-un spațiu geografic bine individualizat. Apoi, în al doilea rând, ele acoperă o gamă largă de preocupări ale comenzii sociale: munci agri-

3. Indiscutabil, s-au elaborat numeroase cataloage de colecții care au propus fișe de obiect. Acestea ar putea sta la baza gândirii unei tipologii general acceptate. Considerăm, însă, că poate cea mai temeinică încercare în domeniul care ne interesează o datorăm lui Corneliu Bucur. Vezi: **Conceptul de uneltă și instalație în civilizația populară**, în "Studii și comunicări de istorie a civilizației populare din România", vol 2, Sibiu, 1981, p. 75-77

4. André Leroi-Gourhan, **Gestul și cuvântul**, vol. II, Editura Meridiane, București, 1983, p.30 (în continuare: A. Leroi-Gourhan, **Gestul...**, vol II)

5. **Ibidem**, p. 52

cole, lucrul la pădure, meșteșuguri⁶. În al treilea rând, deoarece uneltele modelate în centrele amintite au fost realizate respectând o tehnologie a prelucrării fierului clasică pentru perioada preindustrială în Europa (sec. XIV-XVIII)⁷ și în respect pentru modele verificate în practica de zi cu zi a atâtor și atâtor generații. Funcționarea în imediata apropiere a manufacturii de fier de la Vașcău de-a lungul veacurilor XV-XIX, deci a unei "întreprinderi" producătoare de fier brut și de unelte, a contribuit decisiv la consacrarea unor mijloace de muncă și nu numai de largă circulație, particularizate prin modernitate și calități tehnice, reflectând nivelul de dezvoltare atins în diversele epoci. Dar, datele specializate în fierărit menționate deja au fost nu o dată beneficiare ale unor comenzi și încă înainte de secolul al XVIII-lea, nucleul de fauri cu o îndelungată activitate în așezările nominalizate fiind apreciați pentru valoarea produselor realizate.

Ținând cont de toate aspectele menționate până acum, s-a considerat necesar ca în fișa de obiect ce o vom aplica la uneltele de fier din colecția secției de etnografie, criteriile asupra cărora ne-am oprit, să permită ulterior ordonarea acestora în serii încheiate de tipuri, serii care să pună în evidență atât parametrii tehnici, cât și apartenența acestora la un sistem social-economic, relevându-se astfel rolul de necontestat în existența cotidiană. Se va reuși astfel nu numai să se ofere o imagine obiectivă asupra evoluției formelor și randamentelor, dar și să se impună repere cronologice importante în încercările de a reconstitui perioade distincte din dezvoltarea societății umane. Totodată, funcționează și principiul obligativității relațiilor dintre fiecare rubrică în parte, relații ce impun dimensiunea vie a uneltei, viața dobândită prin omul care a făcut-o socialmente necesară. Căci, "... **analiza tipologică** - ce o vom întreprinde după catalogarea obiectelor pe baza fișei discutate aici (n.n.) - presupune și obligă la cunoașterea fenomenologică și intrumentală amănunțită pe procese de muncă, procedee tehnice, tipuri energetice și varietate instrumentală"⁸.

3. Fără îndoială, primele două rubrici ale fișei (**Anexa I**) - **Categoria** (1), **Tipul** (2) -, aduc în prim plan acele informații care permit dintru început încadrarea uneltei într-un sistem general consacrat și cu valabilitate largă în domeniu. Primul parametru va impune criteriul de referință universal, iar cel de al doilea va defini modelul de bază, prototipul, reușindu-se în acest mod evidențierea coordonatelor principale ale unor serii bine individualizate.

Caracteristicile funcționalo-morfologice (3) aduc în discuție acele trăsături care vor contribui la o particularizare firească din perspectiva competitivității tehnice. Astfel, **Funcția** (3.1) relevă operația/operațiile ce se efectuează cu aceasta/acestea; **Forma** (3.2), dincolo de descrierea exactă a modelului, pune în discuție aspecte direct condiționate de operația căreia îi este destinată și de natura materialului asupra căruia acționează; **Decorul** (3.3), include nu numai elementul de bază

6. A. Chiriac, **Feronerie populară din Bihor, Oradea**, 1978, p. 38-71

7. F. Braudel, **Structurile cotidianului**, vol II, Editura Meridiane, București, 1984, p.

8. C. Bucur, **Creația tehnică**, în "Istoria gândirii și creației științifice și tehnice românești", vol I, Editura Academiei R.S.R., București, 1982, p. 71

al acestuia, implicit, aprecieri estetice, ci și sublinierea prezenței acestora în cazuri distincte, pe anumite părți, doar cu scopul de a asigura o finisare de calitate materialului prelucrat⁹.

Fișa se continuă cu partea ce include **Caracteristicile tehnico-constructive** (4), care aduc în atenție parametrii optimi de utilizare în procesul muncii și, deopotrivă, permit surprinderea perfecționărilor de care au beneficiat la un moment dat, cu consecințe imediate asupra randamentului. Referirile concrete, în subpunctele existente, la **Materia primă** (4.1), **Tehnica de prelucrare** (4.2) și **Dimensiuni** (4.3) pun în evidență mai cu seamă mențiunile specifice din punctul de vedere al tehnologiei. Dacă însă între **Materie primă** și **Tehnica de prelucrare** legătura este indiscutabilă, afilierea **Dimensiunilor** aici s-a făcut având în vedere că acestea, alături de informația în sine, sunt nu o dată determinate de proprietățile specifice ale unei materii prime și de metoda de fabricare.

Se impun câteva sublinieri aici. Chiar dacă punctul de pornire și în același timp de aplicabilitate se restrânge la colecția de fier a secției de etnografie a muzeului orădean, considerăm că fișa de obiect și tipologia care va rezulta după catalogare va deveni un model operațional cu largă aplicabilitate la o diversitate de instrumentar tehnic. Tocmai în ideea mai sus precizată s-a ținut cont și de soluțiile în materie puse în circulație de André Leroi Gourhan, poate cel mai important gânditor în domeniu. Rubricile existente o confirmă. Spre exemplu, din familia securilor se desprind cele înscrise **solidelor stabile** (piatra) și **solidelor semi-plastice** (metalul)¹⁰, terminologie care acoperă cu pertinentă pretențiile unei ordonări ce vizează atât materia primă, cât și a unei ierarhizări cronologice întemeiate.

Importantă este partea din fișă dedicată **Mișcării** (5), deoarece introducerea referirilor la acest gen concordă cu o realitate evidentă, respectiv unealta se însuflețește doar în momentul utilizării, iar studiind ritmul mișcării se poate calcula randamentul acesteia și se pot sublinia calitățile tehnice ale fiecărui tip în parte. Cum, în aceeași măsură: "Ritmurile sunt totodată creatoare de forme"¹¹. Perspectivele de ordonare consacrate de același Leroi-Gourhan pornesc mai întâi de la felul în care omul apucă unealta (**prehensiune**) și continuă cu felul de lovire (**percuție**)¹². Este, deci, limpede că pentru "a distinge o percuție lansată - afirmă acesta (n.n.) - sau pusă cu percutor furnizează un prim grad de diferențiere între unelte, a da fiecăreia din cele trei maniere calitatea de perpendiculară sau oblică repartizează un corp întreg de unelte în clase bine definite. Nu mai rămâne decât să se precizeze efortul produs, pentru a avea o clasificare completă. Partea percutantă a uneltei furnizează această ultimă caracteristică. Dacă partea percutantă va fi un tăiș, percuția va fi **lineară**, dacă este un vârf va fi **punctiformă**, dacă este vorba de o masă lată va fi **difuză**"¹³. Acestea sunt concluzii de necontestat, ele confirmând rezultate ale

9. A. Chiriac, op.cit., p. 78

10. A. Leroi-Gourhan, *L'homme et la matière*, Edition Albin Michel, Paris, 1943 et 1971, p. 162-171, 191-205 (în continuare: *L'homme...*)

11. Idem, *Gestul...*, p. 121

12. Idem, *L'homme...*, p. 43-64

13. *Ibidem*, p. 56-57

unor cercetări conform cărora: "Formula ideală - referirile vizază anumite unelte (n.n.) - pare să fi fost realizată de la început. căci topoarele neolitice - de exemplu (n.n.) - de la care ne-au parvenit și cozile sunt deja perfecte în ceea ce privește lungimea acestora din urmă. greutatea vârfului și unghiul vârfului"¹⁴. Desigur, de aici pornind s-au reușit analize de finețe și care aplicate cu rigoare stau la baza unei tipologii de maximă audiență.

Ultimele cinci puncte ale fișei fixează date obligatorii de cunoscut. Sunt cele legate de **Atelier** (6), **Locul achiziției** (7), **Număr inventar** (8), **Colecție** (9), **Bibliografia** (10), conform cărora regăsim mențiuni de neînlocuit pentru orice studiu de caz sau marile sinteze, respectiv cele privind așezarea producătoare, proveniența achiziției, acest din urmă aspect deschizând posibilitatea reconstituirii arii de circulație a uneltei/uneltelor (6,7) și bineînțeles aceea referitoare la locul de apartenență actual (8).

Desigur, nevoia de a realiza o tipologie este urmarea firească nu atât a studiului unui segment din colecția secției de etnografie, cât mai ales a nevoii de a grupa obiectele deținute pe categorii coerent definite și în conformitate cu o serie de criterii științifice bine argumentate și general acceptate. O asemenea perspectivă ne-au oferit-o piesele purtând marca inconfundabilă a atelierelor specializate din zona etnografică a Beiușului, mai precis din jurul Vașcăului, care s-au afirmat prin producția destinată pieței de-a lungul secolelor XVIII, XIX și prima jumătate a secolului XX, prin stabilizarea la anumite tipuri de unelte cerute de o comandă socială circumscrisă cu precădere lumii satelor din vestul României. Dar, tipologiile se cer a fi realizate cu prioritate și pentru a se definitiva, pornind de la un instrument de lucru unitar, un sistem informațional viabil, parte componentă a unui aparat științific propriu rețelei de muzeu. Un prim pas, de altfel principal, este acela de a consacra un limbaj controlat, regăsit la nivelul fișei de catalog și într-un program conceput pentru întregul circuit informațional circumscris rețelei de calculatoare din sistemul muzeal. Iată de ce încercăm să aducem în atenție un posibil model, ce îl vom aplica la uneltele de fier din colecția secției de etnografie a Muzeului Țării Crișurilor și care, cu certitudine, va da posibilitatea apariției unei tipologii viabile.

14. Idem, **Gestul...**, vol II, p. 119

Anexa 1**FIȘA DE OBIECT**

1. **Categoria**
2. **Tipul**
3. **Caracteristici funcționale**
 - 3.1. **Funcția**
 - 3.2. **Forma**
 - 3.3. **Decorul**
4. **Caracteristici tehnico-constructive**
 - 4.1. **Materia primă**
 - 4.2. **Tehnica de prelucrare**
 - 4.3. **Dimensiuni**
5. **Mișcare (Ritm)**
6. **Atelier**
7. **Locul achiziției**
8. **Număr inventar**
9. **Colecție**
10. **Bibliografie**

**LES PRÉLIMINAIRES D'UNE TYPOLOGIE
DES OUTILS EN FER, DE LA COLLECTION
DE LA SECTION D'ETHNOGRAPHIE DU
MUSÉE DE "TARII CRISURILOR" (I).
FICHE D'OBJET**

Résumé

La nécessité d'une typologie, réside du groupement des objets sur des catégories, ayant comme fondement des critères scientifiques solides et généralement acceptés.

Pendant que les archéologues et les historiens ont à leur disposition une classification, une typologie bien mise au point, dans le domaine de l'ethnographie ce desiderate reste actuel, plus dans la sphère des propositions et moins devant certaines réalités.

Cet ouvrage aspire d'être une tentative de classification des outils en fer de la collection de la Section D'Ethnographie du Musée "Tarii Crisurilor", ayant comme fondement la fiche de l'objet. On a eu en vue les outils en fer qui proviennent des ateliers des villages spécialisés des alentours de Vascau (Varzarii de Sus, Varzarii de Jos et Carpinet).

L'information offerte par la fiche de l'objet permet l'integration des outils en séries selon le type, des séries qui mettent en evidence, tant les paramètres techniques, que l'appartenance de ceux-ci à un système social-économique.